

Adorjáni Zoltán

Alexandriai Philón: *Pro Judaeis defensio*

Philón *Pro Judaeis defensio* című munkája Caesareai Euszebiosz (sz. kb. 263-ban, és 339-ben hunyt el) *Praeparatio evangelica – Evangéliumi előkészület* című munkájának VIII. könyvében maradt fenn (11,1–18). A *Praeparatio evangelica* 312–322 között készült azzal a céllal, hogy elhárítsa a keresztyéneket ért vádat. A vád az volt ellenük, hogy Krisztus követői,

„a hellén filozófiával szemben a 'barbár filozófiát', azaz a zsidóság vallását részesítették előnyben, azt tartva ősibbnek, igazabbnak”.¹

Euszebiosz ugyanazokkal az érvekkel védekezett, mint korábban Philón vagy Josephus Flavius, akik a zsidó vallás értékeit és ősi voltát, azaz elsőbbségét kívánták igazolni. Ezért Euszebiosz úgy mutatta be a keresztyénséget, mint amely az ószövetségi zsidó örökség folytatója és letéteményese.² Az általa megörökített *Pro Judaeis defensio* az Izrael földjén élő esszénusok életvitelébe ad betekintést. Euszebiosz egyháztörténész – a többi görög történetírótól eltérően – sokszor és nagyobb szövegrészleteket idéz az általa használt forrásokból. Ezért az általa megörökített szövegrészleteket általában megbízhatóknak lehet tekinteni. Azt lehet tehát feltételezni, hogy a *Praeparatio evangelica* VIII. 11,1–18 esetében is a forrásokat hűségesen idéző történész pontosságával járt el, és itt is a maga szokásos munkamódszerét alkalmazta, vagyis szó szerint idézett Philón írásából. Ennek a részletnek teljes megbízhatóságát azonban mégiscsak fenntartásokkal kell kezelnünk, éspedig a következő okok miatt:

1. A *Praeparatio evangelica* csupán harmadlagos forrás, miután Euszebiosz Philónra támaszkodott, Philón pedig nem ismerhette közvetlenül az izráeli esszénusokat. Emellett Euszebiosznak megvolt a maga sajátos nézőpontja és ő ennek alapján interpretált.

2. Euszebiosz őskeresztyén kegyességi irányzatnak tekintette az esszénusok közösségét, sőt az irányzat alapítását egyenesen Jézus Krisztus nevéhez kötötte (ld. „a mi Törvényadónk” – 1. §. Hasonlóan vélekedett az egyiptomi esszénusokról, a terapeutákról is:³ noha jól ismerte Alexandriai Philón *De*

¹ Vanyó László: *Az őkeresztény egyház és irodalma*. II. kiadás. Ókeresztény írók III. Szent István Társulat. Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest 1988, 529.

² Uo. 530.

³ Ld. *Euszebiosz egyháztörténete*. Ókeresztény írók, IV. kötet. Szerkesztette Vanyó László. Fordította: Baán István. Szent István Társulat. Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest 1983, 75: „16,1. Azt tartják, hogy ez a Márk Egyiptomba küldetve először hirdette ott az evangéliumot, melyet ő írt le, és elsőként alapított egyházakat

vita contemplativa című munkáját és egyháztörténetében „recenziót” írt róla, sőt szó szerint is idézett belőle,⁴ mégis téves következtetésre jutott. Tudniillik ezt írta:

[Philón] „[...] a lehető legpontosabban számol be aszkétáink életéről is, [...] nemcsak ismerte, hanem csodálattal és tisztelettel elismerte korának apostoli férfait, akik – úgy látszik – zsidók voltak, és így zsidó módon tartották meg jórészt a szokásokat.”⁵

Már e bevezető soraiból is kitűnik, hogy Euszebiosz úgy kívánta bemutatni a terapeutákat, mint akik az alexandriai egyházhoz tartoztak, s amelyet – a hagyomány szerint – Márk alapított.⁶ Majd ezt írta róluk: aszketikus életvitelükkel az ószövetségi próféták nyomdokain jártak, s a vagyonról való lemondásuk és a „filozófiá”-val való foglalatosságuk⁷ egybecseng azzal, amit az Apostolok cselekedeteiben olvashatunk.

3. Euszebiosz összemosta az esszéus mozgalmon belüli csoportosulásokat. Nem tett különbséget a cölibátusban élő qumráni elit, valamint az Izrael területén lakó és házasságot vállaló csoportok között, holott Josephus Flavius egészen világosan beszélt erről a különbségtételről.⁸ Ezért Euszebiosz tudósítása nem mentes az ellentmondásoktól.

A fordításhoz alapul vett görög szöveget a következő forrásból vettem át: *Antike Berichte über die Essener. Kleine Texte für Vorlesungen und Übungen*. Begründet von Hans Lietzmann. Herausgegeben von Kurt Aland. 182. Ausgewählt von Alfred Adam. Verlag Walter de Gruyter & Co. Berlin 1961, 5–7.

A *Pro Judaeis defensió*ról eddig még nem készült teljes magyar fordítás. A *Praeparatio evangelica* VIII. 11,3–14 szakaszát I. D. Amuszin idézi *Aholt-tengeri*

magában Alexandriában. 16,2. Olyan sok hívő férfit és nőt vonzott ott kezdettől fogva a legbölcsebb és legszigorúbb önmegtagadás, hogy Philón méltónak találta, hogy leírja elfoglaltságaikat, összejöveteleiket, lakomáikat és egész életmódjukat. 17,1. Azt mondják, hogy Philón Claudius alatt beszélt Péterrel, aki akkor az ottlakóknak hirdette az igét. Ez nem is kizárt dolog, mert az említett írása, melyet évekkel később fejezett be, világosan tartalmazza azokat az egyházi szabályokat, amelyek máig is érvényben vannak. 17,2. És mivel a lehető legpontosabban számol be aszkétáink életéről is, kitűnik belőle, hogy nemcsak ismerte, hanem csodálattal és tisztelettel elismerte korának apostoli férfait, akik – úgy látszik – zsidók voltak, és így zsidó módon tartották meg jórészt a régi szokásokat.”

⁴ Ld. *Euszebiosz egyháztörténete* 16,2–17,24 (75–79). A *De vita contemplativa* Euszebiosz által teljességében vagy részben idézett §-ai a következők: 21–23.; 25.; 28–29.; 34–35.; 78.

⁵ *Euszebiosz egyháztörténete* 17,2 (75).

⁶ Uo. 16,1 (75); valamint: „Ezek után írta meg a 'A szemlélődő életről, avagy a könyörgőkről' című művét, melyből az *apostoli férfiak* életéről szóló részleteket idéztük [...]” 18,6 (81).

⁷ Uo. 17,5 (76).

⁸ Vö. *De bello* II. 8,119–160.

tekercek és a qumráni közösség című könyvében.⁹ Itt a *Pro Judaeis defensio* magyar fordítása Amuszin orosz nyelven írt szövege alapján készült.

A *Praeparatio evangelica* VIII. 11,1–18 alább olvasható fordítása az eredeti görög szöveg alapján készült és kiegészíti az Amuszin könyvében olvasható részletet. A dőlt betűk a szükségesnek látott fordítói betoldásokat jelzik.

A fordításhoz lábjegyzeteket csatoltam. Ezekben fordítási és értelmezési kérdéseket tisztáztam, illetve olyan idézeteket sorolok fel, amelyek Alexandriai Philón *Quod omnis probus liber sit* és *De vita contemplativa* című és esszénusokról szóló munkáiból vagy pedig más írásaiból származnak, és a *Pro Judaeis defensio* szövegrészleteivel mutatnak hasonlóságot. Továbbá idézek még qumráni szövegekből is Fröhlich Ida fordítása alapján¹⁰ és Josephus Flavius *De bello Judaico* című könyvéből Révay József fordításában.¹¹

Philón:

*Azon zsidóknak erényes életéről, akik hajdan bölcseletet műveltek*¹²

1 A mi Törvényadónk a tanítványok ezreit arra kente¹³ fel, hogy közösségben éljenek. Ezeket esszénusoknak nevezik, úgy vélem, a hosziotész¹⁴ szó alapján. Sokuk lakik ugyan Júdea városaiban, viszont számos olyan faluban is, mely nagy népességet számlál.¹⁵

2 Ez az irányzat önkéntességen¹⁶ alapszik – nem származáson, tudniillik a származást nem szabad választás alapján jegyzik be –, és pedig azon az

⁹ Amuszin, Ioszif Davidovics: *A holt-tengeri tekercek és a qumráni közösség*. Gondolat Kiadó, Budapest 1986, 244–245.

¹⁰ Fröhlich Ida: *A qumráni szövegek magyarul*. 2., javított és bővített kiadás. Studia Orientalia. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsész tudományi Kar. Szent István Társulat, Piliscsaba–Budapest 2000.

¹¹ Flavius Josephus: *A zsidó háború*. Görögből fordította Révay József. Ötödik kiadás. Gondolat Kiadó, Budapest 1964.

¹² Az igen-igen tömör görög cím (Φίλωνος περὶ τῆς κατὰ τὸν βίον ἀρετῆς τῶν παρ' Ἰουδαίους τῶ παλαιῶν φιλοσοφούντων) csak feloldva magyarosítható. Betű szerint ez volna: A zsidóknál hajdan filozófálók életmódban *gyakorolt* (életmód szerinti) erényességéről.

¹³ Teológiai tartalma alapján az ἀλείφω így is érthető: *megbízni, felhatalmazni* (az Isten által elrendelt valamely munkakörre). Profán jelentésköre szerint pedig még így is érthető: *begyakoroltatni, bátorítani, előkészíteni*.

¹⁴ *Kegyesség* (szentség). Vö. Philón: *Quod omnis probus liber sit*, 75.

¹⁵ A *Quod omnis probus liber sit*, 76 eltér ettől, ugyanis itt csak falvokról olvashatunk: „Ezek először is falvakon élnek. A városokat kerülik, mivel a városlakók a törvénytelenségekhez alkalmazkodnak, s tudják, hogy ez a társas létforma, mint valami halálos kórságot okozó lég, gyógyíthatatlanul kitémadja a lelkeket.”

¹⁶ Vö. *A közösség szabályzata*, 4Q258 = 4QS^d olim 4QS^b, frg. 1. I,1–3: „Magyarázat a Bölcsnek, a Törvény embereit illetően, *akik önként csatlakoztak*, hogy elforduljanak minden gonosztól, és ragaszkodjanak ahhoz, amit Ő parancsolt, hogy elváljanak a bűn embereinek közösségétől, és egyesüljenek a Tórát és a vagyont illetően, és megtérjenek a Sokak utasításai szerint minden ügyükben, a Tórát és a vagyont illetően, és

önkéntességen, hogy buzgón törekednek az erkölcsösségre és emberszeretet után sóvárognak.¹⁷

3 Az esszénusok között nincs egyetlenegy, aki kiskorú, de még olyan sem, aki serdülő vagy ifjú volna,¹⁸ mivel az ilyenek¹⁹ koruknál fogva még éretlenek, jellemük még nem szilárd és lázadoznak.²⁰ Ők érett és már aggkorba hajlott férfiak,²¹ kiket a testiség túlaradása már nem nyel el, sem pedig szenvedélyek

alázatosságot, jámborságot, szelíd könyörületességet és szerénységet gyakoroljanak egész viselkedésükben.” Illetve: A közösség szabályzata (1QS) V,1–3: „Ez pedig a szabályzat a közösség emberei számára, akik önként ajánlkoznak, hogy megtérjenek minden gonoszságból, és állhatatosak maradjanak mindenben, amit (Isten) parancsolt, akarata szerint [...]”

De vita contemplativa 13: „[...] mivel úgy tartják, hogy a halhatatlan és boldog élet utáni vágyakozásnak már a földi élet alatt teljességre kell jutnia, önkéntesen előre szétosztják örökségüket: javaikat fiaikra vagy leányaikra, vagy akár más rokonaikra hagyják”.

¹⁷ A frázis fordítását a tömörség, az ἔστι ἡ προαίρεσις kopulás állítmány és a közbeszúrt gondolatsor mellett az teszi még nehezzé, hogy a ἡ προαίρεσις egyaránt jelent szabad választást, elhatározást, gondolkodási és cselekvési módot és irányzatot (itt: *kegyességi irányzatot*). Ezért döntöttem az értelem szerinti szabadabb fordítás mellett.

¹⁸ A mondat csak azt emeli ki, hogy csupán érettebb korban került sor az esszénusok beavatására. Az esszénus életmódra való nevelés, természetesen, már gyermekkorban megkezdődhetett.

¹⁹ Itt három életkorról van szó: a νήπιος a kiskorúságot jelöli, amelyben a gyermek még értelmetlen és tapasztalatlan; a πρωτογένειος pedig a gyermek- és ifjúkor (μειράκιον, νεανίας) közé eső serdülőkort jelenti.

Vö. A gyülekezet szabályzata (QSA = 1Q28a I,6–18): „Serdülőkorától fogva oktassák őt a Hagi (Meditáció) könyvéből, és életkora szerint tanítsák a szövetség törvényeire; és értelem szerint fegyelmezzék ítéleteik által. Tíz év legyen gyermekkora. Húszéves korában pedig lépjen a vizsgálók elé, hogy beléphessen [...] a szent gyülekezet közösségébe. De ne [közeledjen] asszonyhoz, hogy megismerje, és férfiként vele háljon, csak ha már betöltötte huszadik évét, amikor már ismeri a jót és rosszat. És ezek alapján vállalja, hogy tanúskodjon a Tóra ítéletei szerint, és jelen legyen a döntések meghallgatásánál. Amikor pedig huszonötödik életévét betöltötte, álljon elő, hogy a szent gyülekezet 'alapjai'-ban megjelenjen, hogy gyakorolja a gyülekezet tevékenységét. Harminczéves korában pedig jelentkezzen, hogy vitát folytasson és döntést hozzon [...]. Áron fiai, a papok között, valamint a gyülekezet összes 'atyái' vezéreinek körében, akikre a sorsvetés esett, hogy szolgálatra készen álljanak és szertartást végezzenek a gyülekezet színe előtt [...]”

Ld. még: Philón: *De vita contemplativa*, 72: „A szabadokat sem tetszőlegesen sorozzák az effajta szolgálatokra; hanem a szervezetbéli ifjak (οἱ νέοι) közül jelölnek ki nagy körültekintéssel és rátermettségük figyelembevételével *olyanokat*, akiknek kötelező módon a tökéletességig menő udvariasságra és nemes magatartásra kell törekedniük. Ezek az *ifjak* olyan készséggel-örömmel szolgálnak, mint az édes fiak apjuknak és anyjuknak.” Philón: *Quod omnis probus liber sit*, 81: „A fiatalok (νεοί) életkor szerinti sorokban foglalnak helyet az idősebbek lábainál, a figyelmes hallgatókhoz illő ékességgel.”

²⁰ A συννεωτερίζομαι-ban benne van a kialakult rend felrúgása, az ifjú lélek újítási láza, valamint az a kép is, ahogyan az újítani akaró ifjak egymást (συν-) is feltüzelik a lázongásra.

²¹ Philón a *Quis rerum divinarum heres sit* 293–299-ben is beszél az emberi életút szakaszairól, s ez kiegészíti az itt olvasottakat.

nem hajtanak,²² viszont a hamisítatlan és egyetlen valódi szabadságot élvezik.²³

4 Szabadságukat életmódjuk bizonyítja. Vagyonszerzésre egyáltalán nem állnak. Egyiküknek sincs semmiféle magántulajdona: sem háza, sem rabszolgája,

²² Ez a mondat egészen költői. Az ἐπιρροή és a κατακλυζόμενοι szavak természeti jelenségekre vonatkoznak, itt pedig átvitt értelemben fordulnak elő. Mögötte ott van a korabeli aszketikus felfogás: a papi életmód megköveteli a testiektől való elfordulást (Philón: *De ebrietate*, 69), mert lehetetlen Istent szolgálni a vétkek „meggyógyítása” és a szenvedélyek kiiktatása nélkül (Philón: *De specialibus legibus* I,191; *Legum allegoriarum* III,129–132).

Fineás, az Egyedüli Jó (Isten) papja és szolgálója úgy nyerte meg a békeség és papság szövetségét (4Móz 25,12–13), hogy „magában csillapította le a lázongást, és elfordult a saját magában felébredt kívánságtól, s a legfőbb és egyetlen Isten buzgósága (félő szeretete) lobogott benne” (καταπαύσας μὲν τὴν ἐν αὐτῷ στάσιν καὶ τὴν ἴδιον ἀποστραφεὶς ἠδονὴν, ζηλώσας τὸν θεοῦ τοῦ πρώτου καὶ μόνον ζῆλον (Philón: *De posteritate Cainimi*, 182–183). Ugyanezt teszi Áron is, aki a maga szenvedélyeit üdvös gyógyszerekkel igyekszik orvosolni, azaz önmérséklésre (μετριοπάθεια) törekszik (Philón: *Legum allegoriarum* III,129 sk.). Ugyanitt arról is olvashatunk, hogy Mózes egy magasabb rendű aszkézisben gyakorolta magát. Ő nemcsak önmérséklésre törekedett, hanem teljesen kimetszette magából az indulatos lélekrészt. Így tökéletes emberré a tökéletes szenvedélymentességet (ἀπάθεια) tűzte ki célul, hogy összhangba kerüljön az erényszeretet követelményével. Vö. Somos Róbert: *Az alexandriai teológia*. CATENA Monográfiák 1. Paulus Hungarus – Kairosz Kiadó, Budapest 2001, 41–42. A szenvedélyek legyőzését csak érett korban lehet elérni. Ugyanis, amint azt Philón a *Quis rerum divinarum heres sit* 296–299-ben kifejti, s a serdülőkort, mint második életszakaszt, a gonosz szenvedélyek elkerülhetetlen felébredése jellemzi, s az ezekből való kigyógyulás csak a harmadik életszakaszban kezdődhetik meg, és pedig a „gyógyító filozófia”, vagyis a hit és aszkézis segítségével (ὕπο ἰατρικῆς φιλοσοφίας νοσηλευθῆναι).

Vö. *Quod omnis probus liber sit*, 80: az esszénusok „[...] filozófiából elhagyták egyfelől a logikát, mint olyat, amely a maga szóadászatával nem feltétlenül vezet el az erény birtoklására; másrészt azt a fajta természetfilozófiát, amely fennhéjázva tanít azokról a földöntúli dolgokról, amelyek meghaladják az emberi természetet, kivéve viszont a természetfilozófiának azt a részét, amely Isten létét és a mindenség előállítását tárgyalja. Leginkább az etikával foglalkoznak, amelyhez az atyák törvényeit használják tanítómesterekül, s amelyeket az emberi lélek fel nem foghat isteni ihlet nélkül.” 88: „Az erény ilyen bajnokait – s itt ne akadjunk fenn a görög kifejezések betű szerinti jelentésén – a filozófia formálja ki. Ez mintegy testgyakorlásként írja elő a dicsegetésre méltó cselekedeteket, amelyek megszilárdítják a rabszolgasorsot nem tűrő szabadságot.” Miután pedig bekövetkezik ez a gyógyulás (μετὰ δὲ τὴν θεραπείαν οὖν ταύτην), lehet szó az utolsó, negyedik életszakaszban a teljes lelki egészségről, erkölcsi jóságról.

²³ Az általában negatív csengésű és elsősorban testi élvezetre használható καρπούμενοι igealak azt akarja kiemelni, hogy az esszénusok „élvezete” nem testi vonatkozású. Az Istentől nyert szabadság megélése annyira magasztos, hogy valójában teljesen helyettesíti és szükségtelenné teszi a testi örömeket. Az Amuszin magyarrá fordított munkájában (*A holt-tengeri tekercek és a qumráni közösség*, 244.) olvasható idézet („megízlelik az egyszerű és igazán valódi szabadságot”) pontatlansága valószínűleg úgy állhatott elő, hogy a magyar szöveg az orosz fordításból született.

sem kisbirtoka, sem marhája, sem bármi eszköze, illetve vagyomból származó nyeresége. Mindent letétbe helyeznek egy közös alapba, és közösen használják mindannyiuk jövedelmét.²⁴ 5 Együtt laknak; zárt, *kultikus* közösségekhez hasonló baráti társaságokba²⁵ és asztalközösségekbe²⁶ szerveződnek, és minden idejüket a köz hasznát szolgáló ténykedéssel töltik. 6 De különféle tevékenységeikben lankadatlan versenyre is kelnek egymással. Nem mentegőznek sem fagy, sem hőség, sem bármi más időváltozás ürügyén. Már napfelkelte előtt hozzálátnak megszokott munkájukhoz, és ezt vonakodva hagyják abba napnyugtakor;²⁷ egészségi állapotuk²⁸ pedig nem bizonyul

²⁴ Vö. *Quod omnis probus liber sit*, 76–78: „Egyesek földműveléssel foglalkoznak, mások pedig olyan mesterségeket űznek, amelyek a békés *életvitelt* szolgálják, s egyben a maguk ügyét is előmozdítják, és a környezetükben élőknek is hasznára vannak. Ezüstöt és aranyat kincstárba nem gyűjtenek, nyereségvágyból sem vásárolnak nagy földterületeket, hanem *csak* annyihoz igyekeznek hozzájutni, amennyi a megélhetéshez nélkülözhetetlenül szükséges [...]. Így hát minden embertől eltérően szinte csak ők azok, akik pénztelenek és vagyon nélküliek lesznek [...]. Üzletkötésről vagy szatócskodásról, vagy arról, hogy hajótulajdonosok legyenek, álmodni sem mernek, s így távol tartják magukat a nyereséghez való lehetőségektől.” 85: „Így hát mindenekelőtt: egyikük sem birtokol valami olyan házat, ami ne lenne mindannyiuk tulajdona.”

Ld. még *De bello* II. 8,122: „A gazdagságot megvetik, és csodálatos intézményük a vagyonszűkösség; nincs náluk senki, akinek többje volna, mint a másoknak. Tudniillik náluk szabály, hogy aki be akar lépni a szektába, köteles odaajándékozni vagyonát a közösségnek, és ezért náluk nincsen sem megalázó szegénység, sem mérhetetlen gazdagság, hanem mindaz, ami az egyesek vagyonából összegyűlt, mindnyájuknak közös vagyona, mintha testvérek volnának.”

De vita contemplativa, 13: „[...] javaikat fiaikra vagy leányaikra, vagy akár más rokonaikra hagyják. Akiknek pedig nincsenek rokonaik, társaikra és barátaikra. Mert kerülniük kell a gazdagokat, akik vakság alá rekesztették értelmüket, ugyanis hamar felismerik, hogy ezek látván vakok.”

²⁵ Vö. *Quod omnis probus liber sit*, 85: „[...] zárt, *kultikus* közösségekben élnek egymás mellett [...]” (τῶ κατὰ θίασους συνοικεῖν). A görög városokban már Kr. e. az 5. századtól jelentek ezek a közösségek (Rómában később), a hellenisztikus korban pedig már inkább magántársasági jelleget öltöttek. A hellenizált városokban az idegenek is létrehozhattak thiaszoszokat. Vö. Bolyki János: *Jézus asztalközösségei*. Újszövetségi-patrisztikai kutatások, I. kötet. Budapest 1993, 172–176, 186–188.

²⁶ συσσίτια; ez az Újszövetségben előforduló *πρᾶσιᾶ* (Mk 6,40) szinonimájának tekinthető. A *πρᾶσιᾶ* rendezett sorokban elhelyezkedő embercsoport, ülésrend. Egyben olyan baráti társaságot (vö. *chaburá*, *chaburót*), tanítványi közösséget is jelent, amelynek tagjai együtt tanulnak (pl. Tórát), és étkeznek. Vö.: Bolyki János: *i. m.* 217–218.

²⁷ Vö. *De bello* II. 8,128–132: „Erre az előjárók elbocsátják őket a napi munkára, hogy mindegyik végezze a maga mesterségét. Miután pedig délelőtt 11 óráig szorgalmasan dolgoztak, megint összejönnek egy-egy meghatározott helyen, vászonkötenyt öltenek, és hideg vízben lemossák testüket. A tisztálkodás után átvonulnak egy külön épületbe, amelybe más szekta tagja nem teheti be a lábát, és megtisztultan, mintha csak szentélybe mennének, úgy lépnek be az étterembe. Csendben leülnek, és ekkor a pék sorjában egy-egy kenyeret tesz eléjük, a szakács pedig mindenki elé tányért egy tál étellel. Étkezés előtt a pap imádkozik, és az imádság előtt nem szabad az ételhez nyúlni. Étkezés után megint imádkozik, úgyhogy az étkezés elején és végén dicsőítik az Istent,

gyengébbnek azokénál, akik testgyakorlást folytatnak. 7 Mert úgy gondolják: ha azzal foglalkoznak a testgyakorlás helyett, ami az életre nézve hasznosabb, s mind a léleknek, mind pedig a testnek kellemesebb, ugyanakkor hosszabb ideig is gyakorolható az atlétaküzdelmeknél, akkor érett korukban sem veszítik el testi frissességüket. 8 Ugyanis amelyikük a vetés és kertészkedés területén jártas, földműveléssel foglalkozik; mások pedig különféle barmokat terelgető pásztorok, némelyek pedig méhcsaládokat gondoznak.²⁹ 9 A többiek, akik kézművességben jártasak, mesterségeket űznek, hogy ne szenvedjenek hiányt semmiben, amit a legalapvetőbb életszükségletek követelnek meg, *de* azokból semmit nem halmoznak fel tisztán, *csak* a nyereségért.

10 Mármost, akik abban különböznek a többiektől, hogy munkabérhez jutnak, ezt mindenikük átadja az egyik megválasztott³⁰ raktári pénztárosnak.³¹ Az pedig, amikor átveszi, azonnal élelmiszereket vásárol, és bőkezűen osztogat eledelt s minden egyebet, ami az emberi élet fenntartásához szükséges.³²

mint az étel adóját. Miután szent ruházatukat levetették, megint elmernek dolgozni, egészen alkonyatig.”

²⁸ Vö. Philón: *De vita Mosis*, 69–70, ahol arról olvashatunk, hogy Mózes, nem csupán lelkileg, hanem testileg is frissebbé lett, miközben Isten dolgaival foglalkozott: „[...] erőben és egészségben is gyarapodott, úgyhogy akik később meglátták, hitetlenkedtek. [...] negyven nap múltán, midőn lejött, sokkal szebb volt kinézete, mint mikor felment, úgyhogy akik látták, elképedtek és bámulatba estek [...].” Alexandriai Philón: *Mózes élete*. Fordította Bollók János. A fordítást az eredetivel egybevetette: Kapitánffy István. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1994, 100.

²⁹ Az esszénusok méhészkedéséről csupán ebben, az Eusebiosz történetíró által közölt rövid tudósításban olvashatunk.

³⁰ Vö. *De bello* II. 8,123: „A közös vagyont kezelőit szótöbbséggel választják, és kivétel nélkül mindenki köteles a közösség érdekében munkát vállalni.”

³¹ A ἐν τῷ χειροτονηθέντι ταμίᾳ arról is tanúskodik, hogy az esszénus, pénztárnokokat (מַבְקָר) „kéznyújtás”-sal, azaz kézfelemeléses szavazással választották. Ld. *Damaszkuszi irat* – CD XIV,12–14: „Ez a Sokak szabályzata, összes ügyeik biztosítására: legkevesebb két napi bér adassék minden hónapban a Felügyelő (הַמְבַקֵּר) és a bírák kezéhez; és ebből adjanak a sérült számára, és ennek segítségével erősítsék meg a szegényt, és az elesettet: az öreget, aki meghajlott, és a férfit, akit betegség vert le, vagy azt, akit idegen néphez fogságba vittek, a fiatal lányt, akinek nincs nemzetségéből való kérője, és a fiút, akinek nincs gondviselője, valamint a csoport minden munkájára [...]” (A jótékonsági intézményt vö. a *Quod omnis probus liber sit* 87-tel: „Betegeiket sem hanyagolják el, tudniillik amiatt, hogy már semmit sem képesek előteremteni. Mindaz, ami betegségük kezelésére szükséges, kijár nekik a közvagyon készletéből; úgyhogy ebből bátran s a lehető legbőségesebben költekezhetnek. Maradéktalan az idősebbek iránti tisztelet és gondoskodás is. Úgy gondoskodnak felőlük, s olyan bőségesen, mint ahogy az édes gyermekek keze és ezernyi ráfigyelése gondoskodik a szülők felől.”) Ld. még CD XIV,20: מַבְקָר [מַבְקָר] = a mammon (pénztár) felügyelője.

³² Vö. *Quod omnis probus liber sit*, 86: „[...] egyetlen raktár áll mindannyiuk rendelkezésére és közös a költőpénzük; még ruháik is közösek. Amikor pedig közös étkezésekre kerül sor, eledelük is közös. Tudniillik sehol másutt nem található ilyen magas fokú, cselekedettel megszilárdított jószomszédság vagy együttélés, illetve asztalközösség; és ez talán természetes is. Mert mindazt a jövedelmet, amihez a nap mint nap

11 Naponta együtt és egy asztalról étkeznek, s meglegszenek ugyanazzal a szerény eledellel; a kis igényt kedvelik, a pazarlást pedig úgy kerülük, mint a test és lélek betegségét.³³

12 Viszont nemcsak asztaluk közös, hanem ruházatuk is. Téltre sűrű szövésű köpenyek állnak rendelkezésükre, nyárára pedig egyszerű exomisok,³⁴ úgyhogy az igénylő gond nélkül megkaphatja azt, amit akar, mivel a tulajdon tekintetében már elfogadták, hogy ami az egyéné, az egyben mindenkié, és fordítva: ami mindenkié, az az egyéné is.³⁵

13 Ha pedig némelyikük mégis³⁶ gyengélkednék, a közösből fedezik betegségére gyógyítgatását.³⁷ Mindannyian gondoskodnak róla és törődnek vele.³⁸ Akik pedig már öregek, és történetesen gyermekük sincs, a lehető legboldogabb és legszebb vénségben szoktak elbúcsúzni az élettől: nem is csak úgy, mint akiknek sok gyermekük van, hanem úgy is, mint akik egyben derék gyermekekkel áldattak meg; mert olyan sokan érdemesítik őket arra, hogy előnyben és tiszteletben részesedjenek,³⁹ s olyan sokuk azt tartja méltónak, hogy a beteget inkább önkéntes elhatározásból kell ápolni, nem pedig a természet törvényének kényszere alatt.

14 Ezért aztán még tisztábban látják, hogy éppen a házasság, vagy egyedül a házasság az, ami leginkább bomlaszthatja közösségüket. Tehát kerülük a házasságot, s ugyanakkor különös figyelmet szentelnek annak, hogy meg is

végzett munkájukkal jutnak, nem maguknak tartják vissza, hanem átadják azt a köz javára, hogy az előteremtett közös nyereséget azok használhassák, akiknek valami igényük van.”

³³ Vö. *De vita contemplativa*, 37: „[...] semmi költségeset nem fogyasztanak, hanem egyszerűen csak kenyeret és a mellé való sőt. Az ingyenkedők izsóppal fűszerezik ezeket. Italuk pedig forrásvíz. Ugyanis mindaddig, míg a természet a halandó ember fölé rendelte az éhséget és szomjúságot, mint valami úrnóket, meg-megengesztelik őket. Csábító hízelgésükre azonban semmivel többet nem vesznek magukhoz annál, mint ami a legszükségesebb, s ami nélkül nincs életben maradás. Így hát azért esznek, hogy ne éhezzenek, isznak pedig azért, hogy ne szomjazzanak. A jóllakást viszont úgy kerülük, mint ami egyaránt ellensége és csapdája léleknek és testnek.”

³⁴ Vö. *De vita contemplativa*, 38: „Mivel az oltalmat is kétféle dolog szolgálja, tudniillik egyik a ruházat, a másik pedig a ház, a házról már előbb elmondtam, hogy mindenféle díszítéstől mentes és rögtönzött, s csakis a hasznavehetőségre való tekintettel készült. Ehhez hasonlóan az öltözet is a legegyszerűbb, s pusztán csak a fagy és a hőség elleni védekezésre szolgál: vastag, szőrmés bőrköpeny télidőre, a nyári időszakra pedig exomis, illetve gyolcsköntös.”

³⁵ Vö. *Quod omnis probus liber sit*, 86. Ld. a 32. lábjegyzetet.

³⁶ A $\mu\eta\nu$ – mégis szó a 7. § általános megállapításához kapcsolódik („[...] érett korukban sem veszítik el testi frissességüket”), és a nem általános, inkább csak kivételes jelenség bevezetésére szolgál.

³⁷ Ld. az előbb egyszer már idézett CD XIV,12–14-et, valamint a *Quod omnis probus liber sit* 87-et (ld. a 31. lábjegyzetet).

³⁸ Vö. *Quod omnis probus liber sit*, 87.

³⁹ Vö. *De vita contemplativa*, 72: „Ezek az ifjak olyan készséggel-örömmel szolgálnak, mint az édes fiak apjuknak és anyjuknak. Társaikat a maguk vér szerinti szüleinél is közelebb állóknak tekintik [...]”

tartóztassák magukat.⁴⁰ Tudniillik az esszénusok közül senki sem vesz magához nőt,⁴¹ mivel a nő mértéktelenül önző és féltékeny, bámulatog ravasz-sággal hálózza be a férfi gondolatait, és a férfit szakadatlan csábítgatásaival édesgeti magához.⁴² 15 Mert amikor csábítgat, szinte úgy úzi a szavakkal való hízelkedést, s emellett a színészkedést is: a szemek játékát és a hanghordozást, mintha csak színpadon⁴³ volna, hogy ilyen módszerekkel csalja meg a félrevezetett hallgatók józan ítélőképességét.⁴⁴

16 Ha pedig netalán lányaik⁴⁶ lennének, ezek is kivétel nélkül ellenségei volnának a közösségnek. Önteltek és szabad szájúak volnának. Előbb, amint

⁴⁰ A fogalmazás mögött az a gondolat áll, hogy az esszénusok mentesítik (παρητήσαντο) magukat a házasságtól, de míg ezt az életvitelt választják, meg is tartóztatják magukat: az ösztönösen jelentkező nemi vágyakat visszafojtják, és azokat más módon sem elégítik ki. Vö. *De vita contemplativa* 34: „Mivel számukra az önmegtartóztatás olyan, mintha valami lelki fundamentumot fektetnének le, erre a lelki fundamentumra építik a többi erényt.”

Vö. *Quod omnis probus liber sit*, 84: „Erényességük példái pedig ezek: megvetik a vagyont, nem vágnak dicsőségre és élvezetre, önmegtartóztatók, kitartók [...]” *De bello* II. 8,120–121: „Az érzéki élvezeteket elkerülik, mert bűnnek tartják, viszont erénynek minősítik az önmegtartóztatást és a szenvedélyek megfékezését. A házasságot megvetik, de idegen gyermekeket fogadnak magukhoz még zsenge korukban, amikor taníthatók; ezeket rokonaiknak tekintik, és a maguk erkölceiben nevelik. De azért a házasságot és a családszaporodást ezzel nem törlik el, csak ők maguk őrizkednek az asszonyok erkölcstelenkedéseitől, mert az a meggyőződésük, hogy nincs asszony, aki hűséges maradna férjéhez.”

⁴¹ A mondatot így is lehetne fordítani: tudniillik az esszénusok közül senki sem vesz magának feleséget. A mondat önmagában ezt is jelenti. De éppen az előző gondolat (kerülik a házasságot, s ugyanakkor különös figyelmet szentelnek annak, hogy meg is tartóztassák magukat) figyelmeztet arra, hogy itt többről van szó a házasság intézményének elutasításánál. Itt ismét a teljes nemi önmegtartóztatásra kell gondolni.

⁴² Mint kiderül, itt összehasonlít a kétféle esszénus ág. Flavius világosan megkülönbözteti a kettőt. A *De bello* II. 8,120–121-ben a házasságtól és nemi élettől teljesen elhatárolódó ágról beszél, II. 8,160–161-ben pedig a családös esszénusok ágáról: „Ezenkívül az esszénus szektának van egy másik ága is; ezeknek az életmódja, erkölcsi és szokásai egészen olyanok, mint amazoké, csak a házasságról vallott nézetük más. Ugyanis azt tartják, hogy azok, akik nem kötnek házasságot, elhanyagolják az élet legfontosabb célját, az utódok szaporítását, vagy még inkább: ha mindenki így gondolkodnék, akkor hamarosan kihalna az emberiség. A menyasszonyoknak azonban három évi próbaidőt szabnak, és ha háromszoros tisztulás után bebizonyosodik, hogy alkalmasak a szülésre, akkor feleségül veszik őket. A terhesség ideje alatt testileg nem érintkeznek feleségükkel, annak bizonyosságául, hogy nem kéjelgés, hanem gyermeknemzés céljából házasodnak. A nők ingben, a férfiak kötényben fürdenek. Ilyen az életmódja ennek a szektának.”

⁴³ A ὑπόκρισις, σκηνή, ὄψις, valamint ἀκοή mind-mind a színházi előadás hangulatát idézik fel.

⁴⁴ A ὁ ἡγεμόνος νοῦς szó szerint *vezérlő értelem, ész* szavak mögött a Hermész nevéhez kapcsolódó hagyomány rejlik. Ő vezeti boldogulásra az embereket (ἡγεμόνιος). A hellenista világban a józan ész istene is lett.

az a színleléshez illik, valamennyiük alattomosan célozgatna, azután még nagyobb bátorsággal merne fecsegni és szemérmetlen viselkedéssel kényszerítgetne cselekvésre. 17 Mert az is, akit a női báj köt gúzsba, illetve az is, aki utódok felől gondoskodik a természet parancsolta ösztön szerint, mások előtt többé nem lehet ön maga, hanem mássá lesz észrevétlenül: rabszolga a szabad helyett.⁴⁶ 18 Így hát éppen életmódjuk az, ami kívánatosan becses. Úgyhogy nem csupán közönséges emberek, hanem nagy királyok is elismeréssel csodálják ezeket a férfiakat. Sőt mi több, hírnevüket tovább öregbítik helyeslő és nagyra becsülő szavaikkal.⁴⁷

⁴⁵ A 14. §-tól kezdve először is az okoz zavart, hogy az Euszebiosz által közölt leírás összemossa a kétféle esszénus, sőt tévesen „keresztény-esszénusnak” vélt irányzatot. Másodsorban: nemcsak az a zavaró, hogy a leírás inkább durva viccebe illő véleményt alkot a női nemről, hanem az is, hogy itt még nem egészen világos: kikre is vonatkozik a gondolatsor. Ha úgy tekintjük, hogy a 14. §-hoz kapcsolódik, ahol arról volt szó, hogy az esszénusok nemcsak a törvényes házasságot kerülik, hanem általában a női nemet és így teljes nemi aszkézist gyakorolnak, akkor a *παῖδες* szón *rabszolgalányokat* is érthetünk. Ilyenképpen az esszénusok rabszolgalányt sem túrnek meg maguk mellett, aki – a mai fület igen erősen sértő meglátásuk szerint –, mint általában minden nő, „mértéktelenül önző és féltékeny, bámulatos ravaszszággal hálózza be a férfi gondolatait, és a férfit szakadatlan csábítgatásaival édesgeti magához”. Ha viszont a *παῖδες*-t *leánygyermeknek* fordítjuk, akkor arról van szó, hogy a leánygyermek ugyanolyan ravasz eszközökkel kényszeríti ki apjától a maga akarata megvalósulását, akárcsak általában a nők. Az értelmezési gondokat végül is a 14–16-ot követő összefoglalás oldja fel, ahol a szöveg kétféle rabságot határoz meg: a szerelemét és a természeti törvények által diktált utódnemzését. Itt lesz világos, hogy a 16. § a leányutódokról szól.

⁴⁶ Vö. *Quod omnis probus liber sit*, 88 (ld. a 22. lábjegyzetet) és 91: „Míg mindezek erőtlenekek voltak az *esszénus* férfiak erkölcsi jóságához képest, addig az *esszénusok* természetüknél fogva viselkedtek úgy, mint akik függetlenekek és szabadok.”

⁴⁷ Vö. *Quod omnis probus liber sit*, 91: „Ezért dicsérik közös étkezéseiket és minden-nél különb közösségvállalásukat, amely a tökéletes és igen boldog életvitel legvilágosabb példája.”